

Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem a Hortobágyon és a Nyírségben

Varga Zoltán

KLTE Evolúciós Állattani Tanszék, Debrecen

Régi feljegyzésekből tudjuk, hogy a Hortobágy és a debreceni Erdőpuszták legelői hajdan összefüggő gazdálkodási rendszert alkottak. Téli időszakra a jószág jelentős része átkerült az időjárásviszontagságokkal szemben nagyobb védelmet nyújtó erdőpusztai területekre. Ennek a rendszernek a fenntartását, egyben a széleróziós károk megelőzését is az erdős és gyepes területek megfelelő aránya biztosította. Természetvédelmi szempontból igen lényeges területek (Hajdúbagosi Földikutyarezervátum, Bátorligeti Nagylegelő) a valamikor igen fontos szerepű homoki legelők utolsó maradványaiként őrződtek meg. A biológiai sokféleség megőrzése azt kívánja, hogy táj-léptékben is megoldást találjunk a természetvédelmi kezelés és a fenntartható (hagyományos) használat kérdéseire.

Fontos lehet a különféle típusú gyepek megfelelő arányának kialakítása ill. fenntartása egy adott tájegységen belül. Többéves vizsgálatsorozat igazolta, hogy a gyep- és talajsztárzati biomasszájának maximumai a hortobágyi gyepek különböző típusaiban aspektusonként váltják egymást. Több rovarcsoportban belső migrációs jelenségek figyelhetők meg a különböző gyeptípusok között, amelyet a rovarfogyasztó madarak is követnek. Ennek a pusztai madáréletében jelentős szerepe van.

A fitofág rovarok szerepe a gyepek anyagforgalmában többrétű. Mennyiségükben elenyészők, de a táplálék-láncok kialakulásában fontosak bizonyos tápnövény-specialisták, mindenekelőtt azok, amelyek halofitonokon fejlődnek (pl. molylepkék bizonyos családjai). Mások egy- és kétszikű fajokból álló "vegyes étrendet" igényelnek, pl. a legtöbb sáska. Utóbbiak szimbionta cellulózbontó baktériumaik révén a holt növényi anyagok dekompozíciójában is jelentősek. Szerepük tehát nem egyértelműen fogyasztó, hanem a kapcsolatot biztosítják a "grazing" és "detritusz" láncok között.

A különböző típusú sziki, löszpusztai és homoki gyepeknek jól meghatározható faji és életforma-összetételű egyenesszárnú-fajegyűtteseik vannak. Különösen fajgazdagok az extenzív használatú, részben nyílt homoki és löszös-homoki gyepek. Az egyedszám-maximumokat viszont a nyárra kiszáradó sziki rétek és méz-pázsitgyepek mutatják, jóval kisebb faj-változatosság mellett. A tömeges, gazdaságilag is jelentős fajok gradációi nem a homoki és a löszpuszta-gyepeken és általában nem is a sziki legelőkön alakulnak ki, hanem leginkább a nyárra kiszáradó magasfüvű réteken. Ha ez már májusra bekövetkezik (tavasszal kezdődő aszály esetén), akkor kedvezőek a feltételek autochton gradációk kialakulására (főleg *Aiolopus thalassinus*, de *Calliptamus italicus* is). A *Dociostaurus*

maroccanus és (többnyire) a *Calliptamus italicus* gradációit nem helyi eredetűeknek tarthatjuk, hanem másutt kialakult, gregaria alakok vándorlásának.

Az általunk vizsgált gyeptípusok közül lehetőleg érintetlen állapotú megőrzést érdemelnek a sziki és homoki pusztai tölgyesek tisztásainak gyepei, mint ma már igen szűk kiterjedésű, "élő múzeum"-szerű élőhelyek. Ezeket lehetőleg minden emberi behatástól óvni kell. Szintén nagyon érzékenyek a löszpuszták és a löszös homokok, mára már igen töredékes állapotban megmaradt gyepei. Fontos lenne viszont a sziki gyepek mellett a korábbi extenzív homoki legelők fenntartását ill. rekonstrukcióját is biztosítani. Sajnos, erre a nyírségi tanyarendszer, s vele együtt az ottani külterjes állattartás összeomlásával kevés esélyt látok. A homoki gyepek eltűnéséhez illetőleg degradálódásához nagyban hozzájárult az erdei fenyő túlzott mértékű telepítése, a talaj felső rétegét romboló technológiák (pl. tolólapos kituskózás) elterjedése, és a bolygatott térszíneken az adventív és agresszív gyomok rohamos térhódítása (selyenkóró, betyárkóró, aranyvessző, siskanád stb.). Károkat okozott az is, hogy egyes homoki gyepekre háziludakat telepítettek (pl. Bagamér: Daru-hegyek). Műtrágyázással és felülvetéssel is előidézték olyan változásokat (pl. Bátorliget), amelyek természetvédelmi szempontból károsak, gazdasági elkönyvek pedig - legalábbis hosszabb távon - erősen kétségesek.

Mindezek alapján úgy látom, hogy homoki gyepeink fenntartására, kezelésére eddig sem a gazdálkodók, sem a természetvédelem nem fordított kellő figyelmet. Ahhoz, hogy a helyzet javuljon, mindenekelőtt a vízellátási viszonyokat kellene javítani és kedvezőbb szinten stabilizálni. A nyírvizeknek az az elvezetése, amely annak idején, a maitól eltérő éghajlati viszonyok között a buckaközöket hozzáférhetővé tette egy mára már eltűnt mezőgazdasági kisparcellás művelés számára, időközben tarthatatlanná vált, akadályává a sokrétűbb gazdálkodásnak, táj- és természetvédelemnek (őshonos fafajokkal való erdősítés, gyümölcs- és zöldségtermelés, hatékonyabb gyepegazdálkodás, élőhelyvédelem és biológiai sokféleség megőrzése). Ezért úgy látom, hogy mind a természetvédőknek, mind a gazdálkodóknak az volna az érdeke, ha a Nyírség vízhálózatát renaturálni lehetne: a vízfolyásokat lassabb vízvezetésű, természetközeli meanderezésű, gazdag növényzetű élővizekké alakítva, számos kisebb tározót is létsítve lehetne a vízgazdálkodást a sokrétűbb, többcélú tájhasználat szolgálatába állítani. Meggyőződésem, hogy átfogó és ökológikus tájvédelmi koncepció nélkül nem lehet sem a természeti táj egyes elemeinek védelmét, sem pedig a gazdálkodáshoz szükséges tájpotenciált megőrizni.